

Schuivende panelen

De teloorgang van de Hilversumse industrie

EGBERT PELGRIM

Vijftig jaar geleden kon Hilversum zich nog scharen onder de sterkst geïndustrialiseerde steden van ons land. Voortbouwend op een negentiende- en vroegtwintigste-eeuwse traditie herbergde de stad in 1953 zo'n kleine 1700 bedrijven in industrie en ambacht, waarvan ca 140 grote fabrieken met meer dan 10 werknemers aan boord. In die 1700 bedrijven verdienden 17.450 mensen hun brood, wat overeenkwam met 50% van het totale aantal arbeidsplaatsen in Hilversum. Anno 1995 was daar niet bijster veel meer van over: nog maar iets meer dan 600 bedrijven met in totaal 4400 werknemers, zijnde 12% van alle arbeidsplaatsen in Hilversum. Dat zijn minder mensen dan er ooit bij Philips aan de Jan van der Heijdenstraat dagelijks door de poort gingen. Aan het eind van de twintigste eeuw werkten in Hilversum veruit de meeste mensen bij de omroepen en in de dienstverlenende sector. Onwillekeurig rijst dan de vraag: "Is er soms wat voorgevallen?" Iets ontploft, misschien, of een natuurramp van enige omvang? Nee, de demise van de Hilversumse industrie is vooral het gevolg van schuivende panelen: in de jaren '50 veranderden binnen de Hilversumse politiek de inzichten over de verdere ontwikkeling van de stad. De prioriteiten verschoven om een aantal redenen van het industriële- naar het omroepbedrijf en dit vertaalde zich in een beleidswijziging. Kortweg: de omroep móest komen en de industrie mócht gaan. Over deze ontwikkeling gaat dit artikel.

Hilversum, benauwde veste?

In de jaren '30 kwam Dudok met zijn befaamde "Beëindigingsplan" voor Hilversum. De achterliggende gedachte daarvan was dat Hilversum weliswaar nog zou kunnen groeien, maar dat de omliggende natuurgebieden daarbij gespaard zouden moeten blijven om de aantrekkelijkheid als woongemeente niet aan te tasten. Hilversum was een uitermate aantrekkelijke gemeente voor industrievestiging: het was er goed wonen, het had goede spoor-, water en wegverbindingen en het lag gunstig ten opzichte van de Randstad. Bovendien had het een groot reservoir van geschoolde arbeidskrachten. De groei van Hilversum was voor de Tweede Wereldoorlog dan ook spectaculair.

Na de oorlog ging die groei gewoon door, zij het wat minder spectaculair. Maar in het begin van de jaren '50 brak bij het gemeentebestuur het besef door dat de grenzen van de groei eraan zaten te komen, wilde men de natuurgebieden blijven sparen. Er stonden toen wel grote uitbreidingsplannen op stapel (o.a. Hil-

versum-noord, Van Riebeeckkwartier, Zeeheldenbuurt en Staatsliedenbuurt) maar dat betrof voornamelijk de bouw van woonwijken. Ook waren er al plannen voor de Kerkelanden en het zogeheten Plan Egelshoek. Voor het aanleggen van nieuwe industrieterreinen was maar een marginale 10 hectare beschikbaar, voor een belangrijk deel als uitbreiding van het Nieuwe Havengebied en langs de Loosdrechtseweg.

Voor de industrie was op dat moment ca 74 hectare grond in gebruik. Veel Hilversumse fabrieken wilden graag uitbreiden, maar zagen daar wegens ruimtegebrek geen kans toe. Vooral de vele fabrieken in het centrum (een erfenis uit de negentiende eeuw) konden haast geen kant op en de vraag om de aanleg van nieuwe industrieterreinen was dus groot. Ook van buiten Hilversum kwamen vele aanvragen van fabrieken die zich graag in Hilversum wilden vestigen.

Daar kwam de na-oorlogse geboortegolf bij. Er werd – niet ten onrechte – verwacht dat het grote aantal kinderen die net na de oorlog geboren waren, vanaf 1960 beschikbaar zouden komen op de arbeidsmarkt. Dat zou betekenen dat er rond die tijd een groot aantal extra arbeidsplaatsen gecreëerd moesten worden om structurele werkloosheid te voorkomen. Aldus zou er een extra groei van zowel de industrie als het aantal woningen gegenereerd worden. Gezien de beperkte hoeveelheid beschikbare ruimte had Hilversum dus een probleem.

De Commissie Industrie problemen

In 1954 bleek er voor de gemeente Hilversum nog een probleem bij te komen: de fabrieken begonnen weg te trekken omdat ze geen ruimte voor uitbreidingen hadden. Al meer dan 20 fabrieken hadden sinds 1948 hun poorten gesloten, dan wel belangrijke delen van het bedrijf naar andere plaatsen overgebracht. Een voorbeeld is Philips, dat in Huizen een deel van de productie onderbracht. De Kamer van Koophandel zag dit verschijnsel uiteraard met lede ogen aan. Ook het college van burgemeester en wethouders begon zich zorgen te maken, niet in de laatste plaats omdat zij aan zag komen dat de fabrieken wel wegtrokken maar hun arbeiders (vooral de ongeschoolde) achterbleven. Daardoor zou de werkloosheid wel eens toe kunnen nemen, waarbij de gemeente voor de steunverlening zou opdraaien. Het college wilde de industrie wel ter wille zijn, maar kon weinig uitrichten door het gebrek aan geschikte nieuwe industrieterreinen. Om de problemen met de industrie te bestuderen en er mogelijk een oplossing voor aan te dragen, riep het college in maart 1954 de “Commissie Industrie problemen” in het leven, ook wel de Commissie-Gieskes genoemd, naar de voorzitter ervan, de heer J.G.E. Gieskes, op dat moment voorzitter van de KvK. In de commissie zaten naast vertegenwoordigers van de KvK ook twee leden van het departement 't Gooi van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, de directeur van Publieke Werken, een vertegenwoordiger van de omroepen en een vertegenwoordiger van de plaatselijke vakbonden. Opdracht van de commissie was: *een onderzoek in te stellen naar de vraagstukken die zich voordoen met betrekking tot de vestiging van nieuwe en de uitbreiding van bestaande industrieën in Hil-*

versum. De commissie pakte de zaak grondig aan. Er werd bijvoorbeeld een enquête onder de bedrijven gehouden om de animo voor nieuwe bedrijfsterrinen in kaart te brengen. Een ander onderwerp dat aan bod kwam, was de bouw van "industrieflats". Dit idee werd al enige jaren gepropageerd door de directeur van Publieke Werken, de heer Ir. J.M. Wijs. De bedoeling was om flats te bouwen met op de begane grond fabrieksruimte. Hierdoor sneed het mes aan twee kanten: de schaarse ruimte werd zo gebruikt voor zowel woningbouw als industrieterrein. Wijs had al plannen uitgewerkt om zo'n industrieflat te bouwen aan de Oude Loswal. Enig rekenwerk leerde echter dat de huurprijs voor de fabrieksruimte uitkwam op f20,- per m² per jaar. Dat moge nu een koopje lijken, toentertijd was het het dubbele wat de Hilversumse fabrikanten voor hun bestaande fabrieken betaalden. In later jaren zou de animo ervoor dan ook gering blijken.

De commissie ging er bij haar besprekingen vanuit dat Hilversum zich verder zou moeten ontwikkelen als tuinstad én als woon-werkgemeente. De premisse bleef dus: niet bouwen in de natuur. De oplossing van de ruimtelijke problemen werd vooral gezocht in het rapport van prof.dr. S. Groenman. In de jaren 1953-54 gingen er in Provinciale Staten stemmen op voor een herziening van de gemeentegrenzen in het Gooi. Daarbij zou Hilversum delen van haar grondgebied gaan verliezen. In opdracht van het College schreef Groenman een rapport waarin vooral geijverd werd voor juist een uitbreiding van Hilversums grondgebied: annexatie van de gemeenten 's-Graveland, Nieuw-Loosdrecht en delen van Hollandse Rading en Kortenhoeft zouden het ruimtegebrek van de gemeente Hilversum kunnen oplossen. De commissie had dan ook met grote belangstelling en instemming kennis genomen van de inhoud van het rapport van Groenman.

In september 1954 bracht de Commissie-Gieskes het eindrapport uit aan het college. De conclusies waren in het voordeel van de industrie. Vertrek van de bedrijven moest worden voorkomen (al was het maar om sociale onrust te voorkomen) en de bestaande industrie moest kunnen uitbreiden, vooral die fabrieken die hoge aantallen werknemers koppelden aan een relatief gering oppervlakte. Er moest volgens de commissie dan ook meer industrieterrein beschikbaar komen dan wat er tot nu toe in de planning zat. Fabrieken van buiten de gemeente moesten zich hier nog wel kunnen vestigen, maar dan alleen nog met toestem-

Carel Willink schilderde dit statieportret van burgemeester Boot in 1966. Coll. Goois Museum, inv.nr. HSO407.

De eerste televisietoren in Hilversum. Deze toren verzorgde de straalverbindingen t.b.v. televisieuitzendingen en vormde een noodzakelijke schakel om Hilversum tot televisiestad te maken. Opvallend is dat de toren, evenals het later aangelegde omroepkwartier, buiten de bebouwde kom werd gebouwd. Blijkbaar gold de premisse van het College van B&W – er mag niet in de natuur gebouwd worden – niet voor de omroep.

ming van B&W. De commissie maande het college bovendien om uiterst voorzichtig te zijn met het uitgeven van bouwterrein. Het commissielid J.M. Wijs (de directeur van PW) kon de conclusies van het rapport echter niet onderschrijven. Zijn minderheidsstandpunt werd als bijlage aan het rapport toegevoegd. Wijs betoogde hierin dat ongebreidelde ontwikkeling van de industrie in Hilversum niet langer mogelijk was. Meer industrie betekende niet alleen meer vraag naar bedrijfsterreinen, maar ook naar meer arbeidershuisvesting. Daarvoor ontbrak nu eenmaal de ruimte en daarom bepleitte Wijs juist beperkende maatregelen voor de industrie en het opstellen van een stedenbouwkundig plan voor een evenwichtige verdere ontwikkeling van Hilversum.

Hilversum en de omroep

Gezien de samenstelling van de commissie-Gieskes waren de conclusies van haar eindrapport nauwelijks opzienbarend te noemen. Het droeg ook nauwelijks bij tot een oplossing van de problemen, met uitzondering van het minderheidsstandpunt van Wijs. Zoals burgemeester Boot bij de installatie van de commissie al duidelijk maakte, had ook de gemeente nog niet direct een antwoord op de problemen. Een ding was echter al wel duidelijk: de omroep moest voor Hilversum behouden worden. Al in 1954 waren er plannen in de maak voor de bouw van wat toen nog “Radio City” genoemd werd: de aanleg van wat nu het omroepkwartier aan de Lage Naarderweg is. Ook was toen al duidelijk dat deze Radio City niet alleen de radio zou huisvesten, maar ook de Wereldomroep en de televisie, die zich 3 jaar daarvoor in Bussum genesteld had. Het was vooral Boot die zeer geïnteresseerd was in het omroepgebeuren en zich met enige regelmaat liet uitnodigen om in allerlei programma’s op te treden. Niet voor niets had hij de bijnaam “Show-Boot”, naar een populair radioprogramma uit die tijd. De diepere gedachte achter Radio City was dat daardoor de omroepen niet alleen de beschikking kregen over moderne faciliteiten (en daardoor voor langere tijd aan Hilversum gebonden waren), maar bovendien niet langer meer gebruik zouden maken van de vele villa’s en gebouwen die ze tot dan toe gebruikten. Deze zouden dan weer beschikbaar komen voor andere activiteiten, zoals bijvoorbeeld kantoren van fabrieken. J.W. Lebon, de vertegenwoordiger van de omroepen in de commissie-Gieskes, had echter in een inventarisatie van omroepvilla’s al aangetoond dat deze maar in heel beperkte mate vrij zouden komen. Desalniettemin neigde het gemeentelijke beleid naar een sterk bevoordeling van de omroepen ten opzichte van de industrie. Zo werd het Cinecentrum geen strobreed in de weg gelegd toen dit bedrijf, na een fusie van een aantal filmbedrijven, zich aan het eind van de jaren ’50 in Hilversum vestigde – met me-

deneming van ruim 200 gezinnen, waarvoor dan weer huisvesting gezocht moest worden.

Naar een regionale aanpak

Had Hilversum maar heel beperkte ruimte voor het aanleggen van nieuwe industrieterreinen, andere gemeenten in het Gooi hadden dit probleem niet. In plaatsen als Naarden, Loosdrecht en Weesp was de aanleg van flinke stukken industrieterrein in voorbereiding. Bij provinciale staten in Haarlem werd daar met gemengde gevoelens naar gekeken. Ook Amsterdam breidde behoorlijk uit (Diemen, Buitenveldert etc.) en bovendien werd het recreëren een populaire bezigheid. De vraag in Haarlem was dan ook: waar moeten die Amsterdammers op hun vrije zondag naartoe? Naar het Gooi, natuurlijk, want dat was van oudsher al het recreatiegebied van Amsterdam. Maar dan moest het Gooi niet volgebouwd worden. In Haarlem werd dan ook besloten een Studiecommissie voor het Gooi in te stellen, waarin de wethouders-vestigingsbeleid van de Gooise gemeenten zitting hadden.

Ir. J.M. Wijs, de directeur van Publieke Werken van Hilversum, had zijn ideeën inzake de beperking van de industrie inmiddels nog niet in de prullenbak gooid en in zijn collega van Naarden, de heer J.W. Heysteeg, vond hij een medestander. Dit duo nam in oktober 1958 het initiatief tot een “Industrieverordening”, naar analogie van een dergelijke verordening die al in Dordrecht was ingesteld, en die in alle Gooise gemeenten de vestiging en uitbreiding van

Het omroepkwartier, zoals het huidige Mediapark vroeger heette, in het begin van de jaren '70. Uiterst links is nog de oude “televisietoren” te zien. Het station Hilversum-NOS moest nog worden aangelegd.

industrie moest gaan reguleren. In Hilversum waren de problemen inmiddels het meest nijpend – in 1957 had men daar al moeten besluiten de nieuw aan te leggen industrieterreinen alleen nog maar beschikbaar te stellen aan bedrijven die al in Hilversum gevestigd waren – en deze stad nam dan ook het voortouw, in nauw overleg met de andere Gooise wethouders.

Juridische aspecten

Hilversum wilde een verordening die de gemeente verregaande bevoegdheid gaf over de vestiging of uitbreiding van fabrieken. Voor een dergelijke belemmerende verordening bestond echter geen juridische basis. De invloed die gemeenten tegenwoordig hebben via de Wet Ruimtelijke Ordening bestond toen nog niet. Wel hadden gemeenten enige invloed via de Woningwet, maar dit betrof hoofdzakelijk uitbreidingsgebieden en had alleen betrekking op nieuwbouw. Als een fabriek een bestaand gebouw in gebruik nam, kon een gemeente daar niets tegen doen, tenzij het een bedrijf betrof waarvoor een hinderwetvergunning nodig was. Burgemeester Boot zette gemeentesecretaris P. Bergsma aan het werk om een juridische basis te vinden voor een verordening die de groei van de industrie kon beperken.

Bergsma vond een mogelijkheid in artikel 168 van de Gemeentewet. In januari 1959 rapporteerde hij aan het College dat dat artikel een handvat bood: volgens art. 168 mag de gemeente verordeningen maken die in het belang zijn van de openbare orde, zedelijkheid en gezondheid, en van andere belangen betreffende de huishouding der gemeente. Het beperken van de industrie had Bergsma blijkbaar al heel lang op zijn geheime agenda staan, want hij rapporteerde dat hij op een congres in 1953 al aan prof. Van der Pot (één van de grootste kenners van het gemeenterecht) had gevraagd of hij de betreffende bijzin van artikel 168 kon gebruiken voor een plaatselijke industrieverordening. De betreffende prof had, met vele mitsen en maren en enkele slagen om de arm, geantwoord dat zulks eventueel wel mogelijk was zonder dat de rechter een dergelijk besluit zou vernietigen. Een dergelijk oneigenlijk gebruik van artikel 168 was mogelijk verdedigbaar met het algemeen belang dat ermee gemoeid was. Bergsma adviseerde verder dat in de toekomstige verordening moest worden opgenomen dat het college van B&W de mogelijkheid tot dispensatie moest krijgen, om ervoor te kunnen zorgen dat bepaalde, gewenste industrieën wél hun gang konden gaan. Hij zal hierbij ongetwijfeld aan de omroep hebben gedacht. Verder adviseerde hij om in de verordening specifiek op te nemen dat er geen mogelijkheid voor schadevergoeding wegens geschade belangen mogelijk was.

Boot en Bergsma togen dus aan het werk om een industrieverordening op te stellen, die van toepassing zou worden in alle Gooise gemeenten. Dit gebeurde strikt binnenskamers. Er was in januari 1959 tevens een overleg tussen het college en de Kamer van Koophandel, waarbij geen woord gerept werd over de aanstaande verordening. De KvK was wederom zeer verontrust over het vertrek van 12 verdere fabrieken sinds 1954 en pleitte voor extra industrieterrein in de Ker-

kelanden en op Egelshoek. Ook bezwaarde het de Kamer dat de gemeente de voorkeur gaf aan radio, televisie en film. Vestiging van deze bedrijven betekende dat zijn hun mensen van elders meebrachten. Zij deden immers amper een beroep op de plaatselijke arbeidsmarkt. Nieuwe werknemers van buiten betekende echter ook een extra druk op de woningbouw, waardoor er nog minder ruimte voor de industrie zou overblijven.

Op 26 oktober van dat jaar was er een tweede bespreking, waarin de Kamer nogmaals benadrukte dat de eenzijdige steun van de omroep en aanverwante bedrijven zou gaan leiden tot een te eenzijdige economische basis en dat de diversiteit van de industrieën van de grootste betekenis was. Ook bij deze bespreking heeft het college het niet gehad over een beperkende industrieverordening, of het moest zijn dat het college stelde dat een dergelijke verordening wel heel moeilijk opgelegd kon worden.

De Industrieverordening

De industrieverordening was op dat moment al zo goed als klaar en op 3 december stuurde het college de Kamer van Koophandel de conceptverordening ter kennisgeving toe. Hier zal men ongetwijfeld onaangenaam verrast zijn geweest; het concept kwam op het volgende neer:

Onder industriële bedrijven werd verstaan alle bedrijven die voor de verkoop bestemde producten voortbrengen en/of verwerken en/of bewaren, alsmede bedrijven tot verwerking en/of reiniging van voorwerpen, goederen en artikelen. Verder was het zonder toestemming van het gemeentebestuur verboden om:

- een bestaand niet-bedrijfsgebouw geheel of gedeeltelijk in gebruik te nemen of hebben voor een industrieel bedrijf.
- een op te richten gebouw geheel of gedeeltelijk te gebruiken voor een industrieel bedrijf.
- een gebouw, in gebruik voor een industrieel bedrijf, te gebruiken voor een andersoortig industrieel bedrijf
- een voor uitbreiding van een bestaand industrieel bedrijf bestemde gebouw of gedeelte van een gebouw als zodanig in gebruik te nemen en in gebruik te hebben.

Het college van B&W kon dus ontheffing verlenen op deze verboden, en als dergelijke ontheffing geweigerd werd, kon het bedrijf in beroep bij de gemeenteraad.

De Kamer van Koophandel was uiteraard fel tegen deze verordening, waarbij het pijnpunt vooral bij de regel zat dat een fabriek niet in gebruik mocht worden genomen voor een andersoortige fabriek. De Kamer vreesde dat bijvoorbeeld een tapijtfabrikant zijn fabriek alleen nog maar kon verkopen aan een andere tapijtfabrikant, wat de marktwaarde van het pand behoorlijk zou verminderen. En voor een schadevergoeding hoefde die fabrikant niet bij het College aan te kloppen. Ook vond de Kamer dat de definitie van “industrieel bedrijf” veel te ruim was. De Kamer betoogde in een brief aan het College dat zelfs een kapper eron-

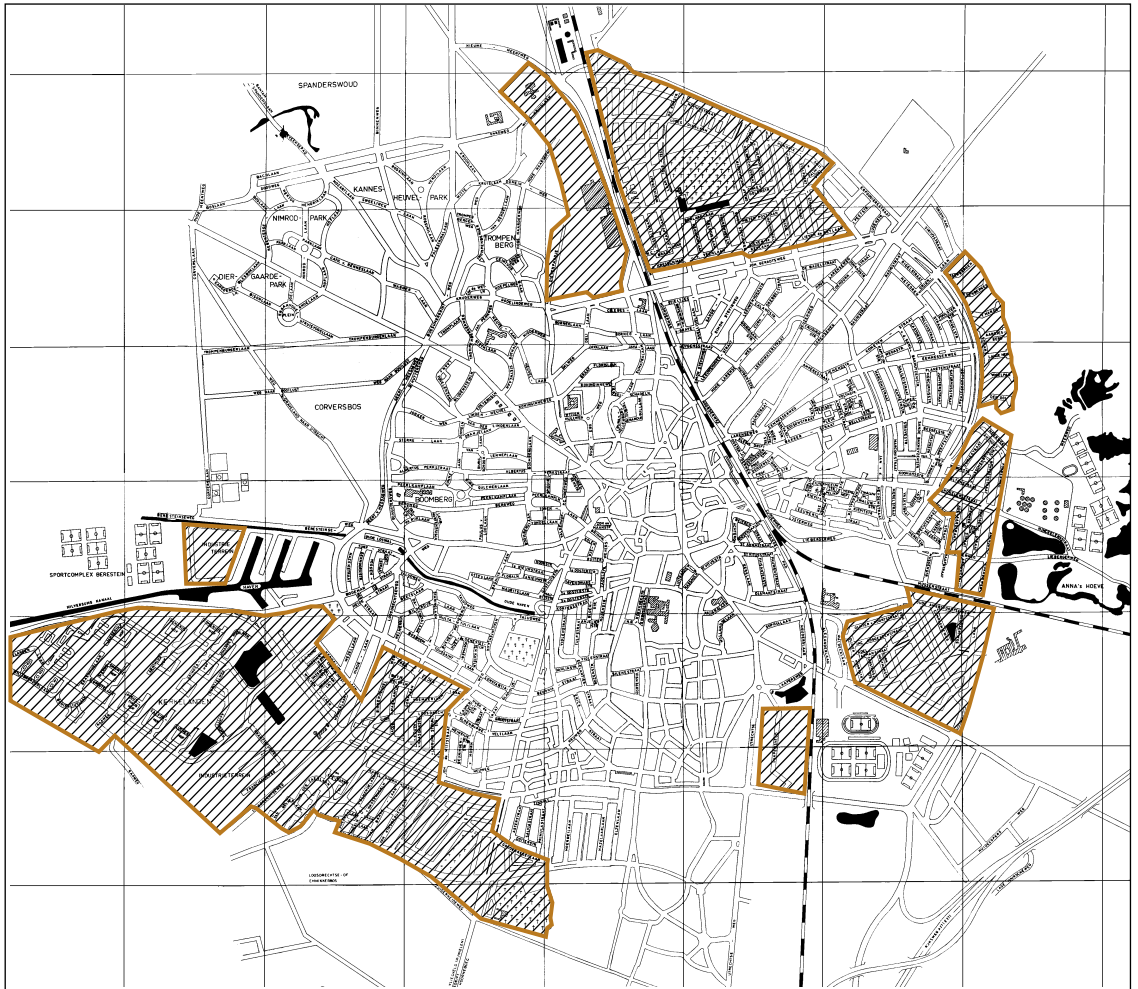
der viel, “want die bewerkt en/of reinigt een voorwerp, in dit geval een hoofd”. Het was de Kamer in ieder geval wel duidelijk dat het met deze verordening voor- goed gedaan was met de verdere ontwikkeling van de Hilversumse industrie. Het college gaf echter geen millimeter toe en de discussie tussen haar en de Kamer werd zelfs wat puntig toen de secretaris van de Kamer op een openbare discussiebijeenkomst stelde dat men bij het College van Burgemeester en Wethouders nog wel gezond verstand kon verwachten. Maar hoe zou het zijn bij de ambtenaren, vooral bij de lagere? Dan stuit men wellicht op wrijvingen en persoonlijke ambities. Waarop het college een brief op poten naar het bestuur van de Kamer van Koophandel stuurde met de eis dat een openbaar ambtenaar (zijnde de secretaris van de KvK) zich voortaan zou onthouden van dergelijke ongepaste opmerkingen in het openbaar, anders zou het afgelopen zijn met het overleg. Waarop de KvK gepikeerd antwoordde dat de woorden van de secretaris weliswaar door de pers uit hun verband waren gerukt, maar dat hij wel degelijk het standpunt van de KvK, zoals ook weergegeven in een inmiddels naar de gemeenteraad gestuurde open brief, goed had verwoord.

De industrieverordening ging ongewijzigd ter goedkeuring naar de raad, maar daar was geen meerderheid voor de verordening te vinden. Dat leidde ertoe dat het college nog voor de raadsvergadering van 2 februari 1960 het voorstel opschortte en in plaats daarvan een voorstel deed om een studiec commissie uit de raad samen te stellen om de conceptverordening nader te bestuderen en zo nodig aan te passen. In de raad was ook het door de KvK gewraakte punt van verbod op functieverandering het grote struikelblok.

De raadscommissie heeft er anderhalf jaar over gedaan om de industrieverordening aan te passen. Daarbij werd de tekst wat gepolijst, maar bleef op hoofdpunten gehandhaafd. De pleister op de wonde was de toevoeging van een artikel waarin bepaald werd dat de verordening niet van toepassing was op bedrijven die op de datum van inwerkingtreding al in Hilversum gevestigd waren, voor zover het gebouwen betrof die ze op dat moment in beheer hadden. Hiermee kon zowel de gemeenteraad als de Kamer van Koophandel akkoord gaan en in de raadsvergadering van 1 augustus 1961 werd de verordening goedgekeurd. Ook in de andere Gooise gemeenten was dit het geval.

Besluit

Ondertussen ging het vertrek van fabrieken uit Hilversum gewoon door. Vooral de fabrieken in het centrum, waar in 1954 nog 1/3 van het Hilversumse fabrieks-areaal gevonden werd, kregen steeds meer te kampen met aan- en afvoerproblemen en gebrek aan uitbreidingsmogelijkheden. Zij trokken weg en het gemeentebestuur, dat in die tijd ook grootse plannen had voor de “kernreconstructie” kon met de industrieverordening in de hand voorkomen dat er nieuwe fabrieken kwamen. Op den duur zou de industrieverordening (en daarmee de veranderde politieke inzichten over de wenselijkheid van fabrieken) vele andere fabrieken uit Hilversum doen vertrekken.

In *Wij in Hilversum* van juni 1963 (een themanummer over industrie) schreef Boot over het industriebeleid. Hij laat zich daarin kennen als een politicus die A zegt en B doet. Hij ontkent namelijk botweg dat er een beleid was om de industrie te beperken en de omroep binnen te halen: Onbegrijpelijk is voor mij de door mij gehoorde opmerking: “Voor radio en televisie maakt de gemeente een pracht uitbreidingsplan en wij (de industrie) die Hilversum groot hebben gemaakt, moeten verdwijnen.” ... Het is onjuist een tegenstelling tussen industrie en radio/televisie te maken. Er is geen tegenstelling omdat beiden door het gemeentebestuur worden begeerd en geholpen. Waar die hulp van de gemeente voor de industrie uit bestond, maakte hij eerder in het artikel duidelijk: ...onze bereidheid de industrie te helpen door, waar wij geen grond meer hebben, er op te wijzen dat er in Weesp nog mogelijkheden zijn. Ook in Soest is dit het geval. Dat de industrie werd geholpen mag in geringe mate nog het geval zijn geweest, van begeren was bij het gemeentebestuur beslist niet langer sprake.

De gebeurtenissen rond de industrieverordening doen vermoeden dat er al vanaf het begin van de jaren '50 bij het college een geheime agenda bestond om de industrie in Hilversum terug te dringen. Het feit dat gemeentesecretaris Bergs-

Tussen 1945 en 1990 werd er rond Hilversum fors bijgebouwd, ondanks dat er volgens het gemeentebestuur nog nauwelijks ruimte was. Vruut het meeste van het in gebruik genomen gebied werd bestemd voor woningbouw. Vooral in de wijken Noord en Kerkelanden kwamen veel omroepmedewerkers te wonen.

ma al in 1953 op een congres een industrieverordening op basis van artikel 168 van de Gemeentewet ter sprake bracht, wijst erop dat er op dat moment vergaande plannen bestonden over het instellen van een dergelijke industriebeperkende maatregel. Dat zet het instellen van de Industriecommissie in 1954 door hetzelfde college in een wat merkwaardig daglicht. In de Commissie-Gieskes was hoofdzakelijk het bedrijfsleven vertegenwoordigd en men kan toch niet zo naïef zijn geweest om te denken dat de industrie zelf met beperkende maatregelen zou komen. Dat het college bij een dergelijke ingrijpende maatregel niet over een nacht ijs ging, ligt voor de hand. Maar het feit dat de Kamer van Koophandel pas in december 1959, op het moment dat het voorstel bij de gemeenteraad werd ingediend, op de hoogte werd gebracht van überhaupt het bestaan van een dergelijk voornemen doet wel erg sterk aan achterkamertjespolitiek denken.

Bronnen

- Streekarchief voor Gooi en Vechtstreek zuid (SAGV), sekretarieearchief 1851-1939, inv.nr. 1.836.07.77.
- SAGV, sekretarieearchief 40-59, inv.nrs. 1153, 1156, 1157, 1158, 1159, 1201, 2353, 2511.
- SAGV, sekretarieearchief 60-69, inv.nr. 683, 684, 687.
- SAGV, Statistische Jaarboeken gemeente Hilversum, 1950-1995
- Notulen Gemeenteraad Hilversum, 6 september 1951, 7 december 1954, 2 februari 1960, 1 augustus 1961.
- Notulen Industriecommissie (commissie-Gieskes), april-augustus 1954, en Eindrapport van deze commissie, september 1954. SAGV, SA49-59, inv.nr. 1156.
- Notulen raadscommissie ad hoc inzake beperking industrievestiging februari 1960 – augustus 1961.
- Bergsma, P., *Nota voor burgemeester en wethouders van Hilversum inzake de eventuele vaststelling ener verordening tot wering van nieuwe industrieën*, januari 1959. SAGV, SA40-59, inv.nr. 1158.
- Boot, J.J.G., 'De industrie en het structuurplan. De toekomst,' in: *Wij in Hilversum* 28, juni 1963, p. 895-896.
- Diederich, J., *Karakter en groei van Hilversum. Sociologische en sociografische studiën III*, Leiden 1952.
- Groenman, S., *De grenzen der gemeente Hilversum*. Utrecht, juni 1956.
- Gooi en Ommeland 29 augustus 1951: Krijgt Hilversum een industrie-flat? Kleine bedrijven kampen met tekort aan ruimte.
- Gooische Courant 30 juni 1956: Hilversum: groeiende zorgen voor de dag van morgen.
- Gooi- en Eemlander 1 november 1958: K. van K. is ernstig ongerust over vertrek industrieën. Werkgelegenheid wordt hierdoor ongunstig beïnvloed. Ontduiking van de vestigingswet?
- Gooi- en Eemlander 9 januari 1959: Bestuur K. van K. en B. en W. spraken over industriebeleid.
- Gooi- en Eemlander 27 oktober 1959: Weer overleg over vertrek van industrieën.
- Gooi- en Eemlander 4 februari 1960: Eigendomsrecht zal nieuwe woonverordening voordragen voor vernietiging. Bedrijfsleven mag niet afhankelijk worden van willekeur.
- Trouw 4 februari 1960: Harde noten over concept-verordeningen. Bussumse middenstand besprak woonruimtebeleid en industrie-wering.
- Gooi- en Eemlander 3 februari 1961: In beginsel akkoord met K.v.K. over de industrieverordening.